

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 6 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами бериледи.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Аминов Хамидулла Абдирахимович -</i> БОБУР ДАВРИДАГИ САМАРҚАНД ШАЙХУЛИСЛОМИ	9-14
<i>Неъматов Рустам Абдуваид ўғли</i> ИЛК ЎРТА АСРЛАРДА ХОРАЗМДА КЕЧГАН ЭТНОМАДАНИЙ ЖАРАЁНЛАР	15-23
<i>Raxmanov Zafar Adilovich, Aloxunov Alisher Ahmadjonovich</i> FARG'ONA VODIYSI ARXEOLOGIK YODGORLIKLARI JOYLASHUV QONUNIYATLARI: TAHLIL VA MULOHAZALAR	23-32
<i>Мансуров Музаффаржон</i> СОВЕТ ИТТИФОҚИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА МАДАНИЙ ТУРИЗМНИНГ ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСИДАГИ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ	32-42
<i>Mirsoatova Sayyora Turg'unovna, Muhsiddinov Ahrorbek Mamurovich</i> FARG'ONA MEZOLIT VA NEOLIT DAVRI JAMOALARINI O'ZARO MADANIY ALOQALARI XUSUSIDA	43-48

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Kurpayanidi Konstantin Ivanovich</i> COVID-19 PANDEMIYASI OQIBATLARINI BARTARAF ETISH SHAROITIDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARNI JORIY ETISH MASALALARI	49-55
<i>Mexmonaliyev Ulug'bek Erkinjon o'g'li</i> КОМПАНИЯЛАР САМАРАЛИ БОШҚАРУВ ТИЗИМИДА ИЧКИ НАЗОРАТНИНГ О'РНИ	56-65
<i>Абдуллаева Зульфия Иззатовна</i> ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ПОВЕДЕНИЕ КЛИЕНТОВ ГОСТИНИЦ	66-74
<i>Алимова Муниса Юлчиевна</i> ҚИШЛОҚ АҲОЛИСИ ТУРМУШ ДАРАЖАСИГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР ТАСНИФИ	75-80
<i>Абдиева Наргиза Шухратовна</i> ИЧКИ АУДИТДА ФИРИБГАРЛИК РИСКНИ АНИҚЛАШ ВА БАҲОЛАШ	81-91
<i>Тўхтасинова Дилдора Раҳмонбердиевна, Ахунова Маърифат Хакимовна</i> ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА РАҚАМЛИ ҲАЁТ	92-97
<i>Tojimatov Izzatbek Ikromali o'g'li</i> BOZOR ISLOHOTLARI SHAROITIDA MOLIYAVIY HISOBOTLARNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	98-103
<i>Савинова Галина Анатольевна</i> ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ЧЕРТЫ МСФО И НСБУ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА СОСТАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ	104-108
<i>Qodirov Sardorbek Isroiljon o'g'li</i> QURILISH SANOATI KORXONALARI FAOLIYATINI RAQAMLI TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH MASALALARI	109-114

Урдушев Хамракул, Мавлянов Мажид, Эшанкулов Сирожиддин, Розиева Гулхаё
 АГРОКЛАСТЕРЛАР ВА УЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА РАҚАМЛИ
 ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎРНИ 115-125

Худаярова Хуршида Абдуназаровна
 ЎЗБЕКИСТОНДА ИННОВАЦИОН БАНК ХИЗМАТЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ МУАММОЛАРИ
 ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ 126-132

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Бойдадаев Абдуррохмон Толибжон ўғли
 РЕНЕССАНС ДАВРИДА ПАНТЕИСТИК ҚАРАШЛАРНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛИ..... 133-141

Аликулов Хусниддин Акбарович
 ҲОЗИРГИ ДАВРДА ГЛОБАЛ ЭКОЛОГИК ХАВФ-ХАТАР ВА НАНОТЕХНОЛОГИЯЛАР .142-151

Саидова Камола Усканбаевна
 РЕНЕССАНС ДАВРИ САНЪАТИ – ЖАҲОН МАДАНИЯТИ АЖРАЛМАС ҚИСМИ
 СИФАТИДА 152-156

Shirinov Anvar Qanoatovich
 MARKAZIY OSIYODA INSON TARAQQIYOTI SOHASIDAGI STRATEGIYALARNING IJTIMOIIY-
 FALSAFIY TAHLILI 157-162

Хасанов Бобуржон Хакимович
 ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ОММАВИЙ НОРОЗИЛИК ҲАРАКАТЛАРИНИ ОЛДИНИ
 ОЛИШНИНГ ҲОЖИВИЙ-МАҲКУРАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ 163-167

Xodjayeva Fotima Nabixonovna
 AHMAD G'AZZOLIYNING "SAVONIH" ASARI HAQIDA QISQACHA TASNIF 168-172

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Rustamova Shaxnoza Abduraximovna
 MATN, TARJIMA TURLARI VA TARJIMADA TARJIMON MAHORATINING O'RNI 173-180

Abdulloyeva Kamola Mirxon qizi
 MUALLIF DISKURSIV SHAXSI TUSHUNCHASI, STRUKTURASI VA RIVOJLANISH
 TENDENSIYALARI 181-191

Turg'unova Fazilat Rustam qizi
 PRAGMALINGVISTIKA NUQTAI NAZARIDAN SARLAVHA FUNKTSIYALARI 192-197

Saidov O'lmas Raxmatovich
 O'ZBEK TILI ISH YURITISH TERMINLARINING ETIMOLOGIK TAVSIFI 198-206

Xuramova Dildora Rahkmonkulovna, Axmedova Firuza Asrorovna
 O'ZBEKISTONDA TARJIMONLARNING TARJIMA USLUBINI BERILISHI XUSUSIDA 207-213

Ataboyev Isroiljon Mirza o'g'li
 MADANIYATLARARO SIYOSIY MAKONDA TAJOVUZKOR SALOHİYATGA EGA NUTQ
 TA'SIRINING USULLARI 214-219

Murodova Nilufar Karomatovna
BLOGGERLIK FAOLIYATIDA MAHORAT MASALALARI 220-224

Ochilova Hilola Husan qizi
XITOIY TILIDA NOMINALIZATSIYA HODISASI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR 225-229

Kuvonov Zarifjon Maxsiddin o'g'li
NEMIS TILIGA CHET TILIDAN O'ZLASHAGAN SO'ZLARNING STRUKTURAL-SEMANTIK
TADQIQI 230-238

Yakubova Nilufar Egamberganovna
"MULLO NASRIDIN" – TURKIY MATBUOT TARIXIDA MUHIM HODISA 239-245

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР

Абдуллаева Маликабону Эркин қизи
ХАЛҚ ТАЪЛИМИДА МАЪМУРИЙ БОШҚАРУВ ВА МЕХНАТ МУНОСАБАТЛАРИ БИЛАН
БОҒЛИҚ КОРРУПЦИЯВИЙ ОМИЛЛАР ТАҲЛИЛИ 246-256

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Jumayev Rustam G'aniyevich
IJTIMOIY-GUMANITAR VA MUTAXASSISLIK FANLARNI INNOVATSION PEDAGOGIK
TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QITISH ORQALI TALABALARDA FUQAROLIK POZITSIYASINI
TAKOMILLASHTIRISH 257-263

Бозорова Муслима
ЭТНОПЕДАГОГИКА ТАЛАБА-ЁШЛАРДА ЎЗБЕКОНА МИЛЛИЙ ЎЗИГА ХОСЛИКНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА 264-270

Samadova Sarvinoz Samad qizi
YOSHLARNI BAG'RIKENGLIK RUHIDA TARBIYALASHGA DOIR KOMPETENSIYALAR.... 271-275

Жўраев Воҳид Тожимаматович
РАҚАМЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА ТАЪЛИМ
МУАССАСАСИНИ БОШҚАРИШ 276-288

Бозорова Назокаат
ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИГА ОИД МАҲАЛЛИЙ МУЗЕЙ МАТЕРИАЛЛАРИ
ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ТАРБИЯВИЙ-ТАДҚИҚОТ ФАОЛИЯТИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВОСИТАСИ
СИФАТИДА 289-295

Satvoldiyev Faxriddin Akbarali o'g'li
МАКТАВ О'QUVCHILARINI HUQUQIY TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH TEKNOLOGIYALARI
BORASIDA EKSPERIMENT ISHLARINI TASHKIL ETISH VA NATIJALAR TAHLILI 296-301

Sharipova Sitara Xaydarovna
OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA RUS TILI FANINI O'QITISHDA MUAMMOLI TA'LIMDAN
FOYDALANISH 302-307

Isag'aliyeva Sadafxon Muxammadaminovna
BIOLOGIYA O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INTERFAOL USULLARNI
QO'LLASH 308-312

<i>Umarov Abdusamat Abdumalikovich, Xojimurodova Mahliyoхon Kenjavoy qizi</i> OILA VA NIKOH SHAROITIDA AYOLLAR SPORTINING MUAMMOLARI	313-317
<i>Sulaymanova Dildora Nazarovna</i> LOYIHAGA ASOSLANGAN O'QITISH TEXNOLOGIYASINING MOHIYATI VA MAZMUNI...318-325	
<i>Ro'ziev Rustam Ro'zimurodovich</i> YONG'IN XAVFSIZLIGI MADANIYATI–ODDIYLIKDAN KOMILLIK SARI	326-330
<i>Акрамов Баходир</i> МАЛАКАЛИ ДАРВОЗАБОНЛАРНИ ЎЙИН ДАВОМИДА БАЖАРИЛАДИГАН ТЕХНИК-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИ ТАҲЛИЛИ	331-336
<i>Anvarjonov Ahrorjon Ahadjon o'g'li</i> BO'LAJAK TARIXCHILARDA TARIX FALSAFASI VA UNING ZAMONAVIY KONSEPSIYALARIGA DOIR BILIMLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	337-342
<i>Umarov Bekzod Azizovich</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA PEDAGOGLARNING PROFESSIONAL KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MODELI	343-349
<i>Бекимбетова Дильфуза Оралбаевна</i> РАЗВИТИЕ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ГОСУДАРСТВА В УЗБЕКИСТАНЕ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	350-356

10.00.00-Филология фанлари

Abdulloyeva Kamola Mirxon qizi
Alisher Navoiy nomidagi
Toshkent davlat o'zbek tili va
adabiyoti universiteti tayanch doktoranti

MUALLIF DISKURSIV SHAXSI TUSHUNCHASI, STRUKTURASI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Annotatsiya. Zamonaviy tilshunoslikda til va fikr o'rtasidagi munosabat uzoq tarixga ega. Bugungi kunda nutqqa ta'sir etuvchi omillarni tahlil qiluvchi tadqiqotlarning aksariyati shaxsga e'tibor qaratadi. Ko'nikmalarning ahamiyati haqida olimlar o'z fikrlarini turlicha ifodalaydilar. Diskurs zamonaviy tilshunoslikdagi antroposentrizm yo'naltirilgan asosiy tushunchalardan biri hisoblanadi.

Kalit so'zlar: antroposentrizm, lisoniy shaxs, diskursiv shaxs, kommunikativ-pragmatik va lingvokognitiv xususiyatlar, ekstralingvistik omillar.

Абдуллоева Камола Мирхон кизи
Ташкентский государственный университет
узбекского языка и литературы имени
Алишера Навои, базовый докторант

ПОНЯТИЕ, СТРУКТУРА И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ДИСКУРСИВНОЙ ЛИЧНОСТИ АВТОРА

Аннотация. Отношения между языком и мыслью в современной лингвистике имеют долгую историю. Сегодня большинство исследований, анализирующих факторы, влияющие на речь, сосредоточены на личности. Ученые по-разному выражают свое мнение о важности навыков. Дискурс-одно из основных понятий в современной лингвистике, на которое ориентирован антропоцентризм.

Ключевые слова: антропоцентризм, языковая личность, дискурсивная личность, коммуникативно-прагматические и лингвокогнитивные особенности, экстралингвистические факторы.

Abdulloyeva Kamola Mirkhon kizi
Tashkent State University of the Uzbek
Language and Literature named after
Alisher Navoi, PhD student

THE CONCEPT, STRUCTURE AND DEVELOPMENT TRENDS OF THE AUTHOR'S DISCURSIVE PERSONALITY

Abstract. In modern linguistics, the relationship between language and thought has a long history. Recently, most researches that analyze factors affecting speech focus on the individual. Scholars have expressed their opinions on the importance of skills in different ways. Discourse is considered as one of the main concepts that are oriented in anthropocentrism in modern linguistics.

Key words: anthropocentrism, linguistic personality, discursive personality, communicative-pragmatic and linguocognitive characteristics, extralinguistic factors.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I6Y2023N24>

Antroposentrizm tushunchasi lisoniy shaxs tushunchasi bilan chambarchas bog'liq hisoblanadi. Lisoniy shaxs nazariyasi uzoq tarixga ega bo'lib, unga oid ko'plab muhokamali masalalar mavjudligiga qaramasdan, hozirgi kunga qadar yetarlicha o'rganilmagan. Xususan, tilshunoslikda shaxs masalasi G. Shteyntal, V. Vundt, A.A. Shaxmatovlarning tadqiqotlarida ma'lum darajada o'rganilgan. Lisoniy shaxs termini birinchi marotaba nemis olimi I. Veysgerber tomonidan qo'llangan bo'lsa, V.V. Vinogradov esa badiiy adabiyotda muallif hamda personaj obrazini tadqiq qildi.

Bugungi kunda nutqqa ta'sir etuvchi omillarni tahlil qiluvchi tadqiqotlarning aksariyati shaxsga e'tibor qaratadi. Shuni ta'kidlash kerakki, nutq va diskurs-tahlil muammosi tilshunoslikda keng muhokama qilinadigan mavzulardan sanaladi. Bu masalani yechishda turlicha yondashuvlar va qarashlardan foydalanish mumkin. Ma'lumki, diskurs tushunchasidan ilk marta mashhur ingliz olimi Xarris o'zining "Diskurs — tahlil" kitobida foydalangan. Bu olimning xizmati shundaki, u birinchilardan bo'lib, aloqaning asosiy birligi ravon matn ekanligi haqidagi qarashni yoqlagan va diskursni "muloqotdagi nutq" deb hisoblagan. E. Benvenistning asarlari esa diskurs nazariyasi rivojlanishida muhim rol o'ynagan.

Tilning antropotsentrik tadqiqi va tildagi inson omiliga alohida urg'u berilishi lisoniy shaxsni o'rganuvchi fanlar sonini ortishiga olib keldi. Hozirgi vaqtda inson omilini tadqiq etuvchi fanlarga quyidagilarni misol keltirish mumkin:

- Lingvodidaktika
- Lingvopsixologiya
- Kognitiv lingvistika
- Lingvoekologiya
- Lingvopersonologiya
- lingvokulturologiya
- Ijtimoiy lingvistika
- Kommunikativ lingvistika

Shuningdek, lingvistikada shaxs tushunchasiga qiziqish bir qancha fanlar, jumladan, adabiyotshunoslik va lingvodidaktikada ham o'rganilgan bo'lib, lisoniy shaxs o'ziga xos xususiyatlarga ega sanaladi [27; 32; 33]. Zamonaviy lisoniy shaxs tushunchasini Y.N. Karaulov tomonidan atroflicha taqqiq qilingan bo'lib, ilk bor ushbu termin nazariy jihatdan asoslab berilgan [39; 3-7-b].

Lisoniy shaxs tushunchasi ko'plab fanlarning o'rganish predmeti hisoblanib, psixolingvistika, sotsiolingvistika, kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya kabilar shular jumlasidandir. Bundan tashqari, bir guruh olimlarning ta'kidlashicha, lisoniy shaxs yangi fanlararo yo'nalish lingvopersonologiyaning ham tadqiqot obyekti hisoblanadi [V.P.Neroznak]. Bu borada bir qator tadqiqotlarni qayd etish mumkin. Lisoniy shaxs nazariyasi G.G. Slishein (1999), S. G. Vorkachev (2001), E. B. Ivansova (2002), L. A. Shestak (2003), N.D. Golev (2007), B. I. Karasik (2004, 2009), L.N.Churilina (2003) va b. tadqiqotlarida keng yoritib berilgan.

Ko'pchilik tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, "lisoniy shaxs" tushunchasi bir qancha tarmoqlarda qo'llaniluvchi termin bo'lib, falsafa, sotsiologiya, psixologiya, kognitologiya, madaniyatshunoslik kabi fanlar sohasida ham o'rganishni nazarda tutadi. Zero, lingvistikada

mavjud bo'lgan antropotsentrik yondashuv aynan lingvopersonologiyada keng tadbiiq etilib, bugungi kunga qadar quyidagi yo'nalishlar shakllandi: lisoniy shaxsni tadbiiy ta'riflash, lisoniy shaxsga oid yaxlit potret ta'rifi, lisoniy shaxsni psixo-lingvistik nuqtai nazardan ta'riflash va b. Biroq lingvopersonologiyaning asosiy vazifalaridan biri lisoniy shaxs strukturasi, uning model qurilishini o'rganish sanaladi.

Lisoniy shaxsning shakllanishiga ta'sir qiluvchi ko'plab omillar mavjud bo'lib, shaxsning yoshi va jinsi shular jumlasidandir. Chunki jins xususiyatlari so'zlovchining nutq qobiliyatida namoyon bo'ladi, zotan gender lisoniy shaxsiyati turlicha ifodalanishi mumkin. O'z navbatida lisoniy shaxsning rivojlanishidagi yosh xususiyatlari ham alohida e'tibor qiluvchi omillardan sanaladi. Shuni ta'kidlash joizki, lisoniy shaxsning shakllanishiga, ayniqsa, ekstralingvistik omillar ta'sir ko'rsatadi, jumladan, so'zlovchi yoki badiiy asardagi muallifning dunyoqarashi, nutqni ifodalashdan ko'zlagan maqsad hamda vazifalari, shaxsiyati, ijtimoiy-madaniy, psixologik holati va boshqalar. Odatda, lisoniy shaxsning rivojlanishi va takomillashuviga ta'sir ko'rsatuvchi sifatida lingvistik omillarga ahamiyat beriladi.

Lisoniy shaxs tushunchasining mohiyati nutqiy matnlarni yaratuvchi hamda qabul qiluvchi shaxsning xarakter xususiyatlari hamda qobiliyatlari yig'indisini anglatadi. Ularni strukturaviy hamda lingvistik murakkablik, haqiqatni aniq va teranroq ifodalash xususiyatlari orqali farqlash mumkin. Lisoniy shaxs nazariyasining eng muhim tarkibi – struktura muammosi bo'lib, bu borada Y.N.Karaulovning tadqiqotlarida rus tiliga oid materiallar ustida batafsil ishlanmalar amalga oshirilgan. Y.N.Karaulovning fikricha, lisoniy shaxs uchta darajadan tarkib topadi:

- a) verbal-semantik (til bilish);
- b) kognitiv (dunyoqarash parametrini belgilash);
- c) motivli (pragmatik), ya'ni maqsad va manfaatlarni belgilaydigan.

Darhaqiqat, lisoniy shaxs inson nutq qobiliyati rivojlanish bosqichida hamda tafakkuri mavjud bo'lgan davrda shakllanadigan psixolingvistik kategoriya bo'lib, yetuklik jarayoni davomida bir qancha bosqichlardan o'tadi. Lisoniy shaxsiyat til orqali shaxsni aniqlovchi jarayon sanaladi. Lisoniy shaxsga xos bo'lgan xususiyatlarni o'rganish uchun unga ta'sir qiluvchi omillar hamda ilmiy xossalarini tahlil qilish hamda tajriba orqali turli darajalarni tadqiq etish zarur.

Bugungi kunda lisoniy shaxsni turli nazariy jihatlarini o'rganuvchi ilmiy tadqiqotlar muntazam amalga oshirilib uni yangicha tasniflashga oid yondashuvlar taklif qilinaypti. Real shaxs hamda jamoaviy va yakka turdagi badiiy qahramonlar tahlilining amaliy natijalari e'lon qilinmoqda. Biroq bu tadqiqotlar asosan rus tiliga oid materiallar amalga oshirilib, ingliz hamda o'zbek badiiy matni tahliliga yetarlicha e'tibor qaratilmaypti. Shuni ta'kidlash joizki, lingvistikada lisoniy shaxs bilan bog'liq qator muammolarga jadal e'tibor berilganiga qaramasdan, tilshunoslikdagi zamonaviy tendensiyalar rivoji bilan bog'liq muammolar hamon hal etilmay qolyapti.

Tilshunos tadqiqotchilar kommunikativ faoliyatga lisoniy shaxsni belgilovchi tushunchalardan biri sifatida qarashadi. Mohiyatan kommunikativ faoliyat an'analar hamda muayyan jamiyat yoki xalqning o'zaro aloqa qilish normalari yig'indisi hisoblanadi. Umuman olganda, kommunikativ faoliyat va lisoniy shaxs tushunchalari bir-biriga yaqin emas. Biroq, ijtimoiy hamda yosh va jins xususiyatlarini o'zida birlashtiruvchi milliy lisoniy shaxs va milliy kommunikativ faoliyat lisoniy shaxs sifatida baholanishi hamda shaxsning kommunikativ

faoliyati deb belgilanishi mumkin. Lisoniy shaxs va kommunikativ faoliyatni o'rganish yagona umumiy materialga asoslanishi mumkin, lekin kommunikativ faoliyatni o'rganayotganda noverbal, ekstralingvistik omillar, lisoniy shaxs uchun esa suhbat jarayonlari, til muhiti hamda dunyoning lingvistik tasviri hisobga olinadi. Shu bilan bir qatorda, lisoniy shaxs tushunchasi kommunikativ kompetentsiya, til ongi, til hayoti va kommunikativ harakat kabi tushunchalar bilan chambarchas bog'liq sanaladi.

Biroq shuni ta'kidlash lozimki, til insonning ichki dunyosi va fikrlash qobiliyati o'rtasidagi o'zaro yaqin munosabatga xizmat qiladi va lisoniy shaxs tushunchasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Lisoniy shaxsning shakllanishi va yetukligi eng avvalo, insonning intellektual qobiliyati bilan bog'liq jarayondir. Ya'ni lisoniy shaxsni o'rganish shaxsning til qobiliyatlari hamda boshqa psixologik xususiyatlarini o'rganishga xizmat qiladi va tilshunoslikdagi tadqiqotlar natijasida tilshunoslikning yangi sohalari vujudga keladi. Shuningdek, lisoniy shaxs ayrim tadqiqotchilar ta'kidlaganidek, doimiy darajaga ega emas. Bu nazariyaning o'ziga xos xususiyati uning yangi xususiyatlari aniqlanishi, mavjud darajalar kengayishi hisobiga qo'shimchalar va o'zgartirishlar kiritilishi mumkinligida sanaladi. Jumladan, O.L. Kamenskaya his-tuyg'ularni tushunishga xizmat qiluvchi emotsional darajaga ajratadi [38; 152-b].

I.P.Susovning ta'kidlashicha, uni quyidagi turlarga ajratish mumkin:

- formal semantik,
- kognitiv-interpretatsiyali
- ijtimoiy-interaktiv

S.A. Suxix lisoniy shaxsni kommunikativ jihatdan o'rganib chiqib quyidagicha tasniflaydi [49; 71-b]:

- eksponent (rasmiy),
- mazmunli
- maqsadli darajalar

Lingvopersonologiyada lisoniy shaxsning lingvodidaktik va psixolingvistik xususiyatlari o'rganiladigan nutqqa oid shaxs [Andreyeva, Bogin, Borodina, Bubnova, Emelyanova, Eyger, Leontev], etnospesifik shaxs [Safarov], milliy [Vasilyuk], etnosemantik [Vorkachev] va yig'ma [Neroznak, Normurodova] kabi turlari mavjud.

Tilshunoslikda atamalardan foydalanishda turli yondoshuvlar mavjud bo'lib, quyidagilarni misol keltirish mumkin. Jumladan, Y.N.Karaulov "lisoniy shaxs" deb atasa, N. D. Arutyunova "So'zlovchi" atamasini qo'llaydi, Y. E. Proxorov esa "nutq shaxsi", V.V.Krasnix tomonidan "kommunikativ shaxs", V. Karasik "diskursiv shaxs" terminlaridan foydalanadi. Bizning fikrimizcha, diskurs orqali pragmatik, psixologik, aqliy xususiyatlarni tahlil qilish imkoni mavjudligi sababli Karasik tomonidan qo'llangan diskursiv shaxs atamasi eng maqbul hisoblanadi. Lisoniy shaxs diskursiv nazariyalarda o'zining kasbiy, madaniy-ma'rifiy, yosh, jinsga oid belgilarni namoyish etadi.

"Diskurs" atamasi hozirgi kunda ko'plab tadqiqot sohalari, jumladan, falsafa, sotsiologiya, tilshunoslik, adabiyotshunoslik va boshqalar, shuningdek, ommaviy axborot vositalari, siyosiy munozaralar va kundalik muloqotda ham keng qo'llaniladi. Keng miqyosda tarqalganligi tufayli, murakkab etimologiyasi va uni qo'llaydigan fanlarning ko'pligi sababli "diskurs" tushunchasi mavzuga bog'liq holda turlicha talqin qilinishi mumkin. Demak, diskursni ma'lum bir jamoda sodir bo'ladigan lingvistik va ijtimoiy hodisadir, deb tasavvur qilish mumkin. Bunday jamoalarning faoliyati asosan ularning tarixiy tajribasi, siyosiy madaniyati va

iqtisodiy tizimi bilan bog'liq sanaladi. Bu omillar muloqot madaniyati va ma'lum bir joyda paydo bo'ladigan ommaviy axborot vositalari madaniyatini shakllantiradi jamiyatda nutqni qoidalari va amaliyotiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Madaniyat me'yorlar, qadriyatlar va odatlarning ochiq tizimi bo'lib, jamoa a'zolarining og'zaki va og'zaki bo'lmagan xatti-harakatlari uchun ma'lumotlar bazasi sanaladi [19; 16-32].

Diskurs - bu kommunikativ jarayon (adresat - matn - qabul qiluvchi) bo'lib, tildagi shaxsni o'rganishga imkon beradi. Bundan tashqari, N. D. Arutyunovanning ta'kidlashicha, odamlarning mavjudligi tilning butun maydoni - so'zlarning semantikasi, gaplarning tuzilishi va "diskursni tashkillashtirish" ni anglatadi. Badiiy-adabiy muloqotning ko'rinishi sifatida adabiy nutqning o'ziga xosligi shundaki, unda ikki turdagi, ya'ni tashqi va ichki adresat va qabul qiluvchi mavjud bo'ladi. Tashqi adresat va qabul qiluvchining diskursiv shaxsiyati muallif va kitobxon tomonidan namoyon etiladi. Adresat va qabul qiluvchining ikkinchi, ya'ni ichki turi ikki tomon o'rtasidagi muloqotning aks ettirilishi hisoblanadi. L. Y. Ginsburgning fikricha, diskursiv shaxs murakkab jarayon hisoblanib, qahramonning og'zaki nutqi, harakatlari, unga bog'liq bo'lgan jarayonlar, tashqi hamda ichki psixologik xususiyatlarini qamrab oladi [36; 146-225].

Yuqorida aytib o'tilganlarni hisobga olgan holda, diskursni shartli ravishda shaxslar tomonidan yaratilgan hamda muayyan madaniy xabarlar, hislar va ma'nolarni ifodalash imkoniyati beruvchi gnoseologik makon, deb ta'riflash mumkin. Shuningdek. Uni bazi mutaxassislar "shaxs faoliyatini tartibga soluvchi usul bo'lib, ma'lum jamiyatda mavjud bo'lgan turli muloqot jarayonlarini qamrab oladi va muloqot uchun muhim bo'lgan tamoyillarni belgilab beradi. Shuningdek, muloqotning omma tomonidan tan olinadigan vaziyatlari hamda og'zaki nutq me'yorlariga ham xizmat qiladi" [20;21].

Diskurs tadqiqotlari muloqot tahlilining ko'plab yo'nalishlarini o'z ichiga oladi. Ularning asosiy tendensiyalari quyidagilar bo'lishi mumkin:

- tizimli (structural)
- mavzulashtirilga (topical)
- vaziyatga oid (situational)

Strukturaviy diskurs - bu monolog va dialogda bir-biridan farq qiladigan kommunikativ harakatlar ketma-ketligi sanaladi. Shu bilan bir qatorda, og'zaki va yozma shakllarda bo'lishi mumkin. Bunday nutqiy tadqiqotlar keng tarqalgan va ular murakkab birikma sifatida qabul qilingan matnlar tahlilidan iborat bo'ladi. Bunda asosiy urg'u o'rganilayotgan matn qismlari tavsifiga hamda ushbu qismmlar o'rtasidagi aloqaga qaratiladi. Diskurga strukturaviy yondashuvning asosiy xususiyati matndan farqli ravishda diskurs kategoriyalari sanaladi. Bunda izchillik va uyg'unlik, nutqni rivojlantirish bilan bog'liq tavsif va bayon usullari, faktlar va g'oyalarni aniq va yashirin ifodalash kabilarga e'tibor qaratiladi.

Mavzulashtirilgan diskurs - bu biror narsa to'g'risidagi muloqot, va diskursni ushbu nuqtai nazardan o'rganish odamlar gapiradigan havola mazmunini tahlil qilishni anglatadi. Amalda diskurs tahlili odamlar o'z nutqida tushunchalarni ifodalash uchun foydalanadigan so'zlar hamda iboralarni o'rganishga asoslanadi. Vaziyatga oid diskurs - bu nima deyilganiga emas, balki qanday aytilganligiga ko'proq urg'u qaratiladigan yondashuv hisoblanadi. Nutqqa situatsion yondashuv tilshunoslikda paradigma o'zgarishining mantiqiy rivojlanishidir.

Vaziyatga oid diskurs muloqotda ishtirok etuvchi shaxslarni yaqindan o'rganish imkonini beradi. Bunday holatda inson turli - biologik, ijtimoiy va ruhiy xususiyatlarning

kombinatsiyasi sifatida qaraladi. Aniqroq qilib aytganda, bu yaxlit birlikning turli o'ziga xosliklari birlashmasini o'rganish hisoblanadi. Bu xususiyatlar fanning turli sohaları – psixologiya, sotsiologiya, tilshunoslik, madaniyatshunoslik kabilarda o'rganiladi va ularning har biri lingvistik jihatdan og'zaki nutq jarayoniga oid bo'lgan va nutqqa oid bo'lmagan qirralarga ahamiyat qaratadi.

Shunday qilib, diskurs (ya'ni nutq):

- muayyan madaniy jamiyatda lingvistik (matnlar) hamda tildan tashqari faoliyatlar orqali yaratiladi;
- jamiyatdagi ijtimoiy voqelik (shaxslararo munosabatlar) va madaniy voqelikni aks ettiradi, shuningdek, voqelikni kontseptuallashtirish strategiyalarini taqdim etish orqali madaniyatga ta'sir qiladi;
- qadriyatlari hamda qarashlariga ega bo'lgan ijtimoiy va madaniy sohada faoliyat yurituvchi alohida subyektlar faoliyatidan kelib chiqadi.

Badiiy asar tahlilida muhim sanaluvchi diskursiv shaxsning nazariy asoslangan strukturasi mavjud bo'lsa-da, aslida, aniq me'yorlar belgilanmagan. Shu sababli ham, badiiy asarda diskursiv shaxsni farqli jihatlari shartli hisoblanadi. Personaj diskursiv shaxsining umumiy jihatlari tahlil qilinadigan bo'lsa, personaj diskursiv shaxsi adabiy diskursning elementi sifatida ko'pincha badiiy muloqotlarda ko'rinadi.

Muallif diskursiv shaxsini tahlil qilishdan oldin hozirgacha amalga oshirilgan lingvistik va adabiy tadqiqotlarda keng qo'llanilgan muallif obrazi haqida tushunchaga ega bo'lish muhim sanaladi. Zero, ushbu tushunchaga oid bo'lgan adabiy va lingvistik yondoshuv o'rtasida aniq farq mavjudligini kuzatish mumkin.

Darvoqe, adabiyotshunoslikda matnning ijtimoiy mafkuraviy va ijtimoiy madaniy mazmunidan kelib chiqib muallif obrazi asosiy obraz sifatida tahlil qilinadi. Tilshunoslikda esa muallif obraziga xos bo'lgan til vositalari, shuningdek, muallifning ijodiy mahoratini aks ettiruvchi lingvistik unsurlar birinchi o'ringa chiqadi. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, badiiy matnni o'rganuvchi bazi tadqiqotchilar *muallif obrazi* tushunchasini tan olishmaydi. Masalan, Baxtin poetikaga bag'ishlangan asarlarida *muallif ongi*, *muallifning pozitsiyasi* kabi atamalarni qo'llashni taklif qiladi. Muallif obrazi tushunchasini yozuvchi tomonidan tanlangan til vositalari va ulardan foydalanish xususiyatlari sifatida tavsiflagan V. V. Vinogradovdan farqli o'laroq, M. M. Baxtin muallif nuqtai nazarini personajga nisbatan aks ettiriluvchi munosabat deb hisoblagan. E. V. Paduchevaning fikricha, badiiy matnni o'rganishga oid zamonaviy yondashuvlar, bir tomondan, M. M. Baxtin g'oyalari bilan, boshqa tomondan esa, V. Vinogradovga tegishli muallif obrazi tushunchalari bilan uzviy bog'liq hisoblanadi.

Muallif diskursiv shaxsi ko'plab tadqiqotlarda o'zida muayyan kommunikativ, madaniy-tarixiy, milliy, ijtimoiy va individual xususiyatlarni aks ettiruvchi shaxsiyat sifatida namoyon bo'ladi. Shunday qilib, diskursiv shaxs lingvistik ijodkorlik xususiyati mujassamlashgan ijodiy shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Bu borada muallifga xos bo'lgan modallik hamda munosabatlarni o'zida aks ettirgan konseptual dunyo manzarasini ochib berishga qaratilgan bo'ladi. Shuni ta'kidlash joizki, lisoniy/diskursiv shaxsni o'rganishga oid ko'p sonli tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lishiga qaramasdan, ko'plab savollar ochiqlicha qolgan hamda yetarlicha o'rganilmaganini anglatadi. Bunga diskursiv shaxsga xos strukturaning ahamiyati, muallifga xos til unsurlarini belgilash, ularni kognitiv, lingvomadaniy, milliy o'ziga xoslik,

semantik-stilistik, kommunikativ-pragmatik va psixologik nuqtai nazaridan tahlil qilish kabilarni misol keltirish mumkin.

Individual lingvistik tadqiqotlar va diskursiv shaxsning kognitiv xususiyatlarini tadqiq etish so'nggi paytlarda dolzarb masalalardan biriga aylandi. Bu masalaga har bir tadqiqotchi turlicha yondashuvni tanlashdi. Masalan, D.Salazar ma'ruzachi yoki so'zlovchi (speaker) ko'pincha qanday so'z yoki birikmalarni qo'llashiga e'tibor qaratadi. Ayrim tadqiqotchilar, jumladan Bogdanova va boshqalar, diskursiv shaxsni tahlil qilishda so'zlovchida qanday jarayonlar yuz berayotgani hamda u ma'lumotni qay usulda taqdim etishini tadqiq etishga qiziqishdi. Diskursiv shaxsni nutqdagi xulq-atvor nuqtai nazaridan tahlil qilish jarayonida lingvistik ongni o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Diskursiv shaxs foydalanuvchi tushunchalar uning ichki dunyosini aks ettiradi va so'zlovchining shaxsiy tushunchalar olamini ochib beradi. Ta'kidlash joizki, kommunikativ jihatdan diskursiv shaxsning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qiluvchi bir qancha tadqiqotlar mavjud. Masalan, I. Sikora fikrlarni ifodalash hamda terminologiya yordamida mutaxassislik bilimlarini idrok etish qobiliyatini aniqlaydi.

Lingvomadaniy nuqtai nazaridan diskursiv shaxsning ichki ruhiy dunyosini aks ettiruvchi psixik tuzilmalar orqali til birliklarini o'zlashtirish jarayonlarini tadqiqi ham muhim sanaladi. Shu bilan bir qatorda diskursiv shaxsning lingvomadaniy jihatdan o'rganilishi adabiy diskursning etnik-madaniy o'ziga xosligi, shaxsiy xususiyatlari, milliy xarakterini ochib berishga qaratilishi lozim.

Tilda shaxsni o'rganishdagi eng muhim bosqich – muloqot jarayonida uning pragmatik o'ziga xosliklarini o'rganishdan iborat sanaladi. Motivatsiya darajasida esa shaxsning til bilan aloqador bo'gan pragmatizmi yuzaga chiqadi, natijada uning maqsadlarining ochib berilishi esa shaxsning rivojlanishidan dalolat beradi. Buni kommunikativ faol shaxsning ehtiyojlarida ko'rish mumkin. Shaxs tomonidan dunyo haqida subyektiv tushuncha hosil qilishni anglatuvchi til pragmasi psixologik munosabatlar va aloqalarni o'zida aks ettiradi.

Pragmatik daraja lingvopersonologik birlik vosita sifatida eng muhim hisoblanadi. Chunki shaxsning aksiologik ma'lumotlari aynan lingvistik pragmada jamlanadi. Pragmatik birliklar lingvistik elementlar yoki so'zlar ham, lug'atdagi aqliy jarayon bilan bog'liq tushunchalar, fikrlar, mulohazalar kabilar ham emas. Pragmatik daraja birliklari til pragmasiga yo'naltirilgan bo'ladi hamda kommunikativ faol shaxsning ehtiyojlarida namoyon bo'ladi [13].

Global miqyosda lisoniy shaxs ijtimoiy-psixologik jihatdan boshqa bir shaxs bilan birlashishga intiladi, buning sababi esa « lisoniy shaxs – tilda ifodalangan hamda lingvistik vositalar orqali gavdalantirilgan shaxsdir» [12].

Bundan tashqari shuni ta'kidlash joizki, diskursiv shaxsning lingvistik hamda pragmatik xususiyatlarini o'rganishdan maqsad uning ijtimoiy hamda kasbiy statusi, jamiyatdagi roli, muloqotdagi shaxsiy munosabatlari, jins, yosh, mahalliy, milliy va irqiy xususiyatlari, muloqotchilarning hissiy holati, xarakter xususiyatlari va qahramonning madaniy o'ziga xosligini aniqlashdan iborat sanaladi. Shuningdek, diskursiv shaxsning pragmatik jihati nutqiy xulq-atvor, obrazdan kutiladigan natijalar, o'zaro tushunish omili kabi masalalarni o'z ichiga oladi.

Psixolingvistik yondashuv nuqtai nazaridan qahramon diskursiv shaxsi muallif hamda personajning psixologik, individual-shaxsiy xususiyatlarini ochib berishga qaratiladi hamda ma'lum bir psixologik diskursiv shaxsni namoyon etadi. Diskursiv shaxsining turli jihatlarini

tahlil qilib, psixologik jihatdan 8 turdagi diskursiv shaxs mavjud, degan xulosaga kelish mumkin [9].

- ekstravert fikrlovchi (thinking);
- ekstravert sezuvchi (sensing and intuition);
- ekstravert his qiluvchi (feeling);
- ekstrovert xulosa chiqaruvchi (judging and perceiving)
- introvert fikrlovchi;
- introvert sezuvchi;
- introvert his qiluvchi;
- introvert xulosa chiqaruvchi

Diskursiv shaxs insonning diskursni yaratish va uni qabul qilishni taqozo qiluvchi qobiliyat va xarakteristikalari yig'indisi sifatida tushuniladi. Muallif va personaj diskursiv shaxslari quyidagicha farqlanadi:

- a) semantik-stilistik til murakkabligi darajasiga ko'ra;
- b) kommunikativ-pragmatik omillarning tilda reprezentatsiyalanish xarakteriga ko'ra;
- d) intellektual qobiqni aks ettirish chuqurligiga ko'ra;

e) personajning muayyan psixologik tipni reprezentatsiyalovchi psixologik, individual shaxsiy xususiyatlarining aks etishiga ko'ra [45; 26-b]. Bizning taqdiqot ishimizdagi tahlillar ham aynan N.Z.Normurodova tomonidan yuqorida ta'kidlangan diskursiv shaxs tasnifiga asoslanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, lisoniy shaxs tushunchasining mohiyati nutqiy matnlarni yaratuvchi hamda qabul qiluvchi shaxsning xarakter xususiyatlari hamda qobiliyatlari yig'indisini anglatadi. Ularni strukturaviy hamda lingvistik murakkablik, haqiqatni aniq va teranroq ifodalash xususiyatlari orqali farqlash mumkin. Diskursiv shaxsning baholash jihati uning lingvistik va madaniy darajasiga mos keladi. Kognitiv jihati esa aqli, tasavvuri hamda dunyoqarashini ko'rsatib beruvchi kognitiv darajasiga to'g'ri keladi. Xulq-atvor jihatini belgilovchi shaxsning ijtimoiy va kasbiy statusi, uning maqsadlari, motivlari, qiziqishlari va munosabatlari esa diskursiv shaxsning pragmatik xususiyatlari sanaladi. Personaj diskursiv shaxsi semantik-stilistik, kommunikativ-pragmatik, kognitiv, madaniy va psixologik jihatlarni o'zida mujassam qiladi. Bu parametrlar badiiy diskursda qahramon shaxsiyatining ichki manzarasini ochib beradi. Biroq, lisoniy shaxs mavjud bo'lgan muhit inobatga olinadigan bo'lsa, unga aloqador bo'lgan barcha darajalar alohida yondashuv talab qiladi. Shunday qilib, ijtimoiy muhitda mavjud bo'lgan pragmatik xususiyatlarni tadqiq qilinganda uning rivojlanishi hamda shaxsga ta'sir qiluvchi tildan tashqari (**extralinguistic**) **omillarni ham e'tibordan chetda qoldirmaslik zarur.**

Shuningdek, ta'kidlash joizki, badiiy matn yaratilishi har doim unda namoyon bo'luvchi muallif diskursiv shaxsi bilan xarakterlanib, u aniq, ya'ni so'z orqali, shuningdek yashirin, ya'ni ma'noga ega bo'lgan konseptual yoki ma'lum assotsiativ ma'lumotlar orqali ifodalanishi mumkin. Diskursiv shaxs murakkab ko'p bosqichli tuzilma hisoblanib, o'zida semantik-stilistik, kommunikativ-pragmatik, lingvokognitiv, lingvomadaniy va lingvopsixologik xususiyatlarni mujassam qiladi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Barabash, V.V., Kotelenets, Elena A., Karabulatova, Irina S., Lavrentyeva, Maria Y., Mitina, Yulia S. (2019). The confrontation between the Eastern and Western worldviews in the conceptual space of the information war against Russia: the genesis and evolution of the terminological apparatus. *Amazonia investiga*, Vol. 8 Núm. 19: 246 - 254 / Marzo - abril 2019, p.246 – 254.
2. Bartmiński, Jerzy. 2003. "Miejsce wartości w językowym obrazie świata." In *Język w kręgu wartości. Studia semantyczne*, edited by Jerzy Bartmiński, 59-86. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
3. Bartmiński, Jerzy. 2012. *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. London: Equinox.
4. Bogdanova-Beglarian, N., Sherstinova, T., Blinova, O., & Martynenko, G. (2017). Linguistic Features and Sociolinguistic Variability in Everyday Spoken Russian. *SPECOM, 2017. Lecture Notes in Artificial Intelligence*, LNAI, 10458, 503–511.
5. Boldyrev, N. N., & Dubrovskaya, O. G. (2016). Sociocultural Commitment of Cognitive Linguistics via Dimensions of Context. *ILHA DO DESTERRO: A Journal of English Language, Literatures in English and Cultural Studies*, 69(1), 173–182.
6. H. G. Widdowson, *Discourse analysis*. Oxford: Oxford Univ. Press. 185 p. 2008.
7. Harris Z. S. *Discourse analysis // Papers on syntax*. Dordrecht: Springer, 1981. 107-142. https://doi.org/10.1007/978-94-009-8467-7_7
8. Hilbert, M. (2017). The More You Know, the More You Can Grow: An Information Theoretic Approach to Growth in the Information Age. *Entropy*, 19(2), 82.
9. Jung C. *Psychological types*. Taylor & Francis, 2016.
10. Krzeszowski, Tomasz P. 1999. *Aksjologiczne aspekty semantyki językowej*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
11. Lakoff, G. (2016). Understanding Trump [Blog post]. Retrieved from <https://georgelakoff.com/2016/67/23/understanding-trump-2/>
12. M.N. Krylova, "Ways of expression of emotions in social networks", *Philologia i literaturovedenie*, No. 1, 2017.
13. O.M. Akay, "To the question of a category of number of abstract nouns in modern English", *Philological science. Theory and practice*, No. 6, 2016.
14. Oben, B., & Brône, G. (2016). Explaining interactive alignment: A multimodal and multifactorial account. *Journal of Pragmatics*, 104, 32–51
15. Puzynina, Jadwiga. 1992. *Język wartości*. Warszawa: PWN
16. Salazar, D. (2014). *Lexical Bundles in Native and Non-Native Scientific Writing*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamin's. 114–115.
17. Sedov K.F. (1999). *Formation of discursive thinking of language person: psycho- and sociolinguistic aspects*. Saratov: Publishing House of Saratov University

18. Sikora, I. (2014). Contemporary Approach to Terminological Competence, Management and Terminology Teaching on the Basis of Courses for Translators Offered by Polish Higher Education Institutions. In Languages for Special Purposes in a Multilingual, Transcultural World. Vienna: University of Vienna. 500–508.
19. Waldemar Czachur (University of Warsaw). Discourse linguistics and the discursive worldview. *A Journal of Language and Literature*, 4 (2016), pp. 16-32
20. Wojtak, Maria. 2004. *Gatunki prasowe*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
21. Wojtak, Maria. 2010. *Głosy z teraźniejszości. O języku współczesnej polskiej prasy*. Lublin: Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Administracji.
22. Андреева Е. В. Речь героя и позиция автора в поздних рассказах А. П. Чехова Текст. /Е. В. Андреева: Автореф. ... дис. канд. филол. наук: 10.02.01.-СПб, 2004.-23 с.
23. Арутюнова Н. Д. Дискурс. М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. С. 136-137.
24. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского. – М.: Советская Россия, 1972. – 318 с.
25. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – 423 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.lib.ru
26. Бенвенист Е. Общая лингвистика. М., 2002. 446 с.
27. Богин Г.И. Модель языковой личности в её отношении к разновидностям текстов. – М.: Наука, 1984. – 310 с.
28. Бородина Л.В. Антропоцентризм юмористического дискурса. Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 2015. – 26 с.
29. Бубнова, И. А. Формирование языковой личности как основная цель обучения иностранному языку в неязыковом вузе Текст. / И. А. Бубнова // Вопросы гуманитарных наук. – М., 2004. - № 1. - С. 250-251.
30. Василюк, И. П. Лингвокультурологическое исследование национальной(русской) языковой личности: (На материале афористики) Текст.: автореф. дисканд. филол. н.: спец. 10.02.01 / Василюк И. П.; Рос. ун-т дружбы народов. М., 2004. -20, 1.с.
31. Виноградов В.В. О языке художественной литературы. – М.: Просвещение, 1959. – 656с.
32. Виноградов В.В. О языке художественной прозы. – М.: Гослитиздат, 1980. – 360 с.
33. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М.: Просвещение, 1963. – 256 с.
34. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – 2001. №1. С. 64–72.
35. Гинзбург Е. Л. Исследования структуры словообразовательного гнезда // Проблемы структурной лингвистики. 1972. С. 146-225.
36. Ейгер, Г. В. Язык и личность Текст. / Г. В. Ейгер: Учеб. пособие / Харьк. гос. ун-т им. А. М. Горького. Харьков : ХГУ, 1991. – 79, [2] с.

37. Емельянова Т. К., Язык, культура, языковая личность // Этнопсихологические и социокультурные процессы в современном обществе. Балашов: «Аспект-Пресс», 2005. – С. 178 - 180.
38. Каменская О.Л. Текст и коммуникация: учеб. пособие для институтов и факультетов иностр. яз. – М.: Высшая школа, 1990. – 152 с.
39. Караулов Ю. Н. Так что же такое "языковая личность"? // Этническое и языковое самосознание. Материалы конференции. – Москва, Институт нар. России, 1995. – С. 3-7.
40. Караулов Ю.Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы. Доклады советской делегации на VI конгрессе МАПРЯЛ. – М.: Русский язык, 1986. – С. 105–126.
41. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Издательство ЖИ, 1989. – 264 с.
119. Караулов Ю.Н. Структура языковой личности и место литературы в языковом сознании // Материалы конгресса «Русская литература в формировании современной языковой личности». – Санкт-Петербург, 2007. – С. 286–294.
42. Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 308 с.
43. Нерознак В.П. Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины// Язык. Поэтика. Перевод. Сб. науч. тр. – М.: Московский государственный лингвистический университет, 1996. – С. 112 – 116.
44. Нерознак В.П. Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины// Язык. Поэтика. Перевод. Сб. науч. тр. – М.: Московский государственный лингвистический университет, 1996. – С. 112 – 116.
45. Нормуродова Н.З. Выражения языковой личности в художественном диалоге (на материале английского языка). Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Самарканд, 2012. – 26 с;
46. Сафаров Ш.С. Когнитив тилшунослик. – Жиззах: Сангзор нашриёти, 2006. – 92 б.
47. Сафаров Ш.С. Лингвистика дискурса. – Челябинск, ЧГКИ, 2018, – 315 с.
48. Сусов И.П. Личность как субъект языкового общения // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин, 1979. – С. 9-16
49. Сухих С.А., Зеленская В.В. Репрезентативная сущность личности в коммуникативном аспекте реализаций. – Краснодар.: Кубанский государственный университет, 1997. – 71 с

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).